

ԼԵՎՈՆ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆ

ԹՈՒԴԶ-ԱՂԲԵԶԱՆԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐՆ ԱՂԲԵԶԱՆԻ ԶԻՆՎԱԾ ՈՒԺԵՐԻ ԲԱՐԵՓՈՆՈՒՄՆԵՐԻ ՇՐՋԱՆԱԿՈՒՄ

Աղբեջանի կառավարությունն ակտիվ քայլեր է ձեռնարկում երկրի զինված ուժերի ոլորտում բարեփոխումների իրականացման ուղղությամբ, ինչը նպատակ է հետապնդում դրանք ընդհանուր առմամբ համապատասխանեցնել ՆԱՏՕ-ում ամկա չափանիշներին: Աղբեջանի ռազմական բարեփոխումներն իրականացվում են Հյուսիսատլանտյան դաշինքի Անհատական Գործընկերության Գործողությունների Ծրագրին (IPAP-Individual Partnership Action Plan-այսուհետ՝ ԱԳԳԾ) Աղբեջանի մասնակցության շրջանակներում: Առաջիկայում նախատեսվում է ստորագրել 2007-2009 թթ. գործողության մեջ մտնող ԱԳԳԾ երկրորդ ծրագիրը: Նորմալ ընթացքի պայմաններում նախատեսված է աղբեջանական բանակի ամբողջական վերավոխումները ՆԱՏՕ-ի չափանիշներին ավարտին հասցնել 2015 թ.: Աղբեջանական բանակի բարեփոխումների իրականացման գործում լուրջ դերակատարություն է փորձում ապահովել Թուրքիան: Աղբեջանական բանակի բարեփոխումների գործընթացում թուրքական զինվորական շրջանակները պետք է ամփօջական դերակատարություն ունենան աղբեջանցի զինվորների կրթության, սպայական կազմի վերապատրաստման եւ բանակային կառուցվածքը ՆԱՏՕ-ի չափանիշներին վերափոխելու խնդրում: Թուրքիայի համար աղբեջանական բանակի բարեփոխումների ծրագրերը առաջին հերթին ելնում են իր ռազմավարական շահերի դիրքերից՝ ձգտելով «եղբայրական երկրի» ռազմական համակարգում ապահովել իր ամփօջական ազդեցությունը:

Թուրք-աղբեջանական ռազմական համագործակցությունը բուռն կերպով սկսեց զարգանալ 90-ական թվականների կեսերից: Երկու երկրների միջեւ ռազմական եւ ռազմատեխնիկական համագործակցության խնդիրները կարգավորվում են հիմնականում 1996 թ. հուլիսի 10-ին Անկարայում ստորագրված «Ռազմական կրթության, տեխնիկական եւ գիտական համագործակցության» մասին պայմանագրով, 2001թ. մարտին ստորագրված «Աղբեջանի եւ Թուրքիայի կառավարությունների միջեւ փոխադարձ ռազմական օգնության» մասին համաձայնագրով եւ «Աղբեջանի պաշտպանության նախարարության եւ Թուրքիայի ՋՈՒ զլխավոր շտաբի միջեւ նյութական օգնության» վերաբերյալ արձանագրությամբ: Թուրքական կողմը բավականին մեծ ներդրում է ունեցել աղբեջանական բանակի կայացման եւ ամրապնդման գործում, ինչը դրսևորվել է ինչպես զինվորական կադրերի պատրաստման, ուսուցանման, այնպես էլ տարբեր տիպի սպառազինության եւ ռազմական տեխնիկայի եւ ֆինանսական օժանդակության տրամադրման ձևով: 2005 թ. Աղբեջան կատարած այցի ընթացքում Թուրքիայի պաշտպանության նախարար Վեջդի Գյոնուլը հանդի-

պումներից մեկի ժամանակ նշել է. որ Թուրքիայի կողմից Ադրբեջանին հատկացված ռազմական օգնությունն ընդհանուր առմամբ կազմել է ավելի քան 170 մլն դոլար³: Նշված թիվը իրականում չի համապատասխանում իրականությանը, քանի որ թուրքական ռազմական օժանդակության ղրոսե-տրումներն ավելի մեծ զուամրների են հասնում: Ադրբեջանի անկախություն-նից հետո Թուրքիայի ռազմական տեխնիկայի եւ տարբեր ռազմական օժանդակությունը զգալիորեն մեծ է եղել հատկապես Նախիջեւանում, ինչը հաստատել է նաեւ ադրբեջանական ռազմական փորձագետ Ուզեյր Ջա-ֆարովը⁴:

1990-ական թթ. սկզբին, դեռեւս չունենալով ռազմական համագոր-ծակցության վերաբերյալ երկկողմ պայմանագրեր, այնուամենայնիվ Ղա-րաբաղյան հակամարտության ընթացքում Թուրքիան զգալի ռազմական աջակցություն ցույց տվեց Ադրբեջանին՝ փորձելով ապահովել այդ երկրի լիակատար հաղթանակը: Խախտելով միջազգային կոնվենցիաներն ու նորմերը, Թուրքիան, թե ոչ անմիջական, սակայն Ադրբեջանին տրամադր-ված լայնածավալ ռազմական օժանդակությամբ փորձում էր ազդել պա-տերազմի վերջնական ելքի վրա⁵: Ադրբեջանին ռազմատեխնիկական օժանդակությամբ զուգահեռ թուրքական զինվորական շրջանակները սկսեցին մեխանիզմներ մշակել ադրբեջանական բանակի կազմավորմանն աջակցելու համար: Թուրքիայում մշակվեց համապատասխան ծրագիր՝ մինչեւ 1995 թ. բանակի արդիականացման նպատակով, որի համար թուր-քական կողմը պետք է հատկացներ շուրջ 300 մլն դոլար: Նախատեսվում էր թուրքական բանակի պահուստային սպաների կազմից Ադրբեջան գոր-ծուղել շուրջ 3 հազար զինվորական մասնագետների եւ իրահանգիչներ⁶:

Այն, որ Ադրբեջանը գտնվում է Թուրքիայի աշխարհաքաղաքա-կան գերակայությունների տիրույթում, հետևում է Թուրքիայի զինված ուժերի ցամաքային զորքերի գլխավոր հրամանատար Իլքեր Բաշրուդի՝ 2005 թ. գարնանը Ադրբեջան կատարած այցի ժամանակ հնչեցրած այն հայտարարությունից, որ «Ադրբեջանը Թուրքիայի համար եզակի է բոլոր առումներով եւ եզակի է նաեւ ռազմական համագործակցությունը»: Թուրք բարձրաստիճան զինվորականը Ադրբեջանի գործընկերներին վստահեց-րել է, որ Թուրքիան ադրբեջանական բանակի վերակազմավորման գոր-ծում ապահովելու է լուրջ աջակցություն⁷: Վերջին շրջանում ակտիվացան երկու երկրների միջեւ բարձրաստիճան զինվորականների փոխայցելուք-յուններն ու համատեղ միջոցառումները: Նկատվում է ռազմական ոլոր-տում թուրք-ադրբեջանական համագործակցության աշխուժացում, ինչը հիմնականում ուղղված է ԱԳ-ԳԾ շրջանակներում ադրբեջանական բանա-կի բարեփոխումներում Թուրքիայի կողմից աջակցության տրամադրմանը: Ակտիվացան թուրք բարձրաստիճան զինվորականների այցելությունները Ադրբեջան՝ տեղում զննհատելու եւ քննարկելու բարեփոխումների հիմնա-կան ուղեգծերն ու ոլորտները: 2007 թ. մարտի սկզբին Ադրբեջան այցելած Թուրքիայի ՋՈՒ գլխավոր շտաբի երկրորդ պետ Էրգին Մայզումը ադրբե-ջանցի գործընկերների հետ քննարկել է երկու երկրների միջեւ ռազմական

համագործակցության խնդիրներն ու անելիքները՝ հավաստիացնելով, որ Թուրքիան իր ակտիվ ներդրումը կապահովի ադրբեջանական բանակի վերակազմավորման գործում: Թուրք բարձրատիժան զինվորականը երկու երկրների ռազմական համագործակցության մեջ առանցքային է համարել հատկապես զինվորական կադրերի վերապատրաստման եւ կրթության հարցերը: Այցի շրջանակներում Ադրբեջանի պաշտպանության նախարարության եւ Թուրքիայի ՁՈՒ գլխավոր շտաբի միջեւ համագործակցության զարգացման վերաբերյալ փաստաթուղթ ստորագրվեց⁹: Նույն ժամանակահատվածում Ադրբեջան այցելած Թուրքիայի ՁՈՒ ցամաքային զորքերի հրամանատար Իլքեր Բաշբուլը տեղում ծանոթանալով ադրբեջանական բանակի զարգացման եւ բարեփոխումների ընթացքին, ԱԳՉԾ շրջանակներում ՆԱՏՕ-Ադրբեջան համագործակցության խնդիրներին՝ վերստին հաստատել է Թուրքիայի կողմից Ադրբեջանի ՁՈՒ բարեփոխումների գործում ցուցադրվելիք աջակցության շարունակականությունը¹⁰:

Բանակի բարեփոխումների այդ գործընթացն արագացնելու եւ առավել սահուն տանելու նպատակով նախատեսվում է ադրբեջանական ՁՈՒ եւ պաշտպանության նախարարության համակարգում որպես խորհրդականներ նշանակել մի խումբ թուրք բարձրատիժան զինվորականների: Ադրբեջանական մամուլի համաձայն՝ Ադրբեջանում պատրաստվում են պաշտպանության նախարարի օգնական նշանակել Թուրքիայի ՁՈՒ մի գեներալի, իսկ նրան եւ նրա հետ Թուրքիայից եկած խմբին լայն իրավասություններ եւ աշխատելու թույլտվություն կտրվի: Ենթադրվում է, որ մինչեւ 2011թ. այդ աշխատանքներում ծառայություն կկատարեն Թուրքիայի զինված ուժերի եւս մի խումբ գեներալներ¹¹: Բացի այդ նախատեսվում է ստեղծել թուրք-ադրբեջանական համատեղ ռազմական հանձնաժողով, որն էլ իրավասություն կունենա ծրագրել եւ մշակել ադրբեջանական բանակի բարեփոխումների գործընթացը՝ այն համապատասխանեցնելով ՆԱՏՕ-ական չափանիշներին: Ադրբեջանի զինվորական շրջանակները իրենց թուրք գործընկերներից հիմնականում աջակցություն են սպասում ՆԱՏՕ-ի չափանիշներին համապատասխան ռազմական ուսուցման, ռազմական գործողություններում տեխնոլոգիաների կիրառման եւ ռազմական ոլորտում նորամուծությունների ներդրման հարցերում¹²: Հարկ է նշել, որ հենց թուրք զինվորականների գործում աջակցությամբ կատարվեց Բաքվի սովորական ուսումնարանի վերակազմավորումն ու դրա վերափոխումը ՆԱՏՕ-ական չափանիշներին: Թուրքիայի բարձրագույն ռազմական հաստատություններում, զինվորական ուսումնարաններում, տարբեր հատուկ դասընթացներում ուսումնառություն են անցել ադրբեջանական ՁՈՒ 1137 ներկայացուցիչ, 2006 թ. ընթացքում 121 զինվորական շարունակել են ուսումնառության մեջ գտնվել: Ադրբեջանցի սպաները ամեն տարի մասնակցում են Թուրքիայում անցկացվող «Mehmetçik», «Deniz Aslanı», «Karadeniz Ortaklık» անունները կրող զինավարժություններին: Թուրքական կողմը օժանդակություն է տրամադրում նաեւ ադրբեջանական խաղաղարար ուժերին, որոնք թուրքական զորակազմում ծառայություն են կատարում Կո-

սովորում եւ Աֆղանստանում¹³: Ներկայումս Ադրբեջանի ներքին գորքերի (այսուհետ՝ ՆՁ) հրամանատարին կից ծառայություն եւ կատարում թուրք բարձրաստիճան զինվորական Ավնի Յուդդըր, որը համակարգային եւ խորհրդատվական ծառայություն եւ իրականացնում: Համաձայն 1997 թ. ադրբեջանական ՆՁ եւ թուրքական ժանդարմերիայի միջեւ ստորագրված արձանագրության՝ ամեն վեց ամիսը մեկ Ադրբեջանի ՆՁ հրամանատարի խորհրդական եւ նշանակվում թուրք զինվորական, որը համակարգում է ՆԱՏՕ-ական չափանիշներին համապատասխան ուսումնակրթական կատարելագործման գործընթացը¹⁴: Դեռեւս 2006 թ. դեկտեմբերին Բաքու այցելեց Թուրքիայի ժանդարմերիայի հրամանատար Ըշըք Քոշամեդը, որի այցը կապված էր ադրբեջանական ՆՁ զինծառայողների կադրային վերապատրաստման եւ ուսումնառության կազմակերպման խնդիրների հետ:

Ամենայն հավանականությամբ թուրք զինվորական շրջանակներն իրենց դերակատարությունը կունենան նաեւ առաջիկայում ընդունվելիք Ադրբեջանի պաշտպանական հայեցակարգի հիմնական ռազմավարական ուղեգծերի սահմանման մեջ: Ի դեպ, Ադրբեջանում պատրաստվող եւ դեռեւս մշակման փուլում գտնվող պաշտպանական հայեցակարգը նախատեսում է տոտալ (համընդհանուր) պաշտպանության սկզբունքը¹⁵:

Ադրբեջանական բանակում թուրք զինվորական խորհրդականներն գործունեությունը ինքնին նորություն չէ: Դեռեւս 1992 թ. Ղարաբաղյան պատերազմի ժամանակ տասնյակ թուրք զենքերաւներ եւ բարձրաստիճան զինվորականներ անմիջական մասնակցություն են ունեցել ռազմական գործողությունների մշակման եւ ադրբեջանցի զինվորների վարժեցման գործում¹⁶:

Երկու երկրները համագործակցում են նաեւ հետախուզական ծառայությունների միջեւ տեղեկատվության փոխանակման ոլորտում: 2007 թ. սեպտեմբերին Բաքու այցելեց թուրքական ռազմական պատվիրակություն՝ Թուրքիայի ՋՈՒ զխավոր շտաբի հետախուզական վարչության պետ, զենքերալ Սյունիր Էրթենի զխավորությամբ, որի արդյունքում քննարկվել են ռազմական հետախուզության ոլորտում երկկողմ համագործակցության խնդիրները¹⁷: Գրեթե նույն ժամանակահատվածում Ադրբեջան այցելեց նաեւ Թուրքիայի Ներքին գործերի նախարարության ավամերձ պահպանության հրամանատար Ջան Էրենօղլուի զխավորած զինվորական պատվիրակությունը: Այցի շրջանակներում քննարկման են դրվել երկկողմ հետաքրքրություն ներկայացնող հարցերը, հետագա ռազմական համագործակցության խնդիրները: Երկու երկրների համապատասխան կառույցների մեջ ստորագրվեց երկկողմ համագործակցության մասին արձանագրություն¹⁸:

Երկկողմ ռազմական հարաբերությունների զարգացման նպատակով նախատեսվում է ակտիվացնել նաև համագործակցությունը երկու երկրների ռազմաարդյունաբերական համալիրների միջեւ: Թուրքիայի իշխանություններն ու հատկապես զինվորական շրջանակները քայլեր են ձեռնարկում Ադրբեջանի հետ համատեղ ռազմաարդյունաբերական ոլորտում համագործակցության ծավալման ուղղությամբ: Բաքվում Թուրքիայի

դեսպան Թուրան Սողալը 2006թ. հայտարարեց, որ իր երկիրը մասնակցությունն է ունենալու Ադրբեջանի ռազմաարդյունաբերական համալիրի ստեղծման գործում՝ նշելով, որ ծրագրվում է ռազմական մեքենաշինության ոլորտում համատեղ նախագծերի մշակում, քանի որ առկա են բոլոր մեխանիզմները Թուրքիայի և Ադրբեջանի միջև ռազմական դաշինք ձևավորելու համար: Թուրք դեսպանը նշել էր, որ անհրաժեշտության դեպքում Թուրքիան ըստ արժանվույն կգնահատի ստեղծված իրավիճակն ու անհրաժեշտ քայլեր կձեռնարկի այդ ոլորտում¹⁹: Ադրբեջանական մամուլի համաձայն՝ մոտ ժամանակում բուրքական «Aselsan» եւ «Roketsan» ռազմաարդյունաբերական ընկերությունները²⁰ համագործակցության կոնկրետ ծրագրեր կառաջարկեն Ադրբեջանի նորաստեղծ պաշտպանական արդյունաբերության նախարարությանը՝ ռազմական տեխնոլոգիաներ վաճառելու փոխարեն համատեղ արտադրության առաջարկներ կներկայացնելով Ադրբեջանին²¹: 2007 թ. մայիսին ադրբեջանական զինվորական պատվիրակությունը պաշտպանության նախարար Սաֆար Աբիեի եւ ռազմաարդյունաբերության նախարար Յավեր Ջամալովի գլխավորությամբ մասնակցեցին Անկարայում անցկացված 8-րդ միջազգային ռազմաարդյունաբերական ցուցահանդեսին, որը կարելի է ասել առաջին գործնական քայլն էր թուրքական ռազմական արդյունաբերական արտադրանքին ծանոթանալու եւ համատեղ ծրագրեր մշակելու ուղղությամբ²²: Դեռեւս 2005 թ. դեկտեմբերին Ադրբեջանի նախագահի հրամանագրով ստեղծվեց Ռազմաարդյունաբերության նախարարություն, որը պետք է ադրբեջանական բանակի համար անհրաժեշտ սպառազինություն եւ զինտեխնիկա արտադրի: Չնայած արդեն գործող նախարարության գոյությանը եւ հատկացվող մեծ գումարներին, այնուամենայնիվ այն դեռեւս կայացման լուրջ գործընթաց պետք է անցնի: 2007 թ. ռազմական բյուջեով Ռազմաարդյունաբերության նախարարությանը հատկացվել է շուրջ 114 մլն դոլար: Նախատեսվում է, որ այդ հատկացված գումարները նպատակ ունեն վերականգնել արդեն Ռազմաարդյունաբերության նախարարության ենթակայության տակ գտնվող մի շարք գործարանների գործունեությունը, ինչպես օրինակ՝ «Ավիաազրեգատ», «Ուլդուզ», «Ազոն» եւ այլն: Արդեն իսկ բանակցություններ են վարվում Թուրքիայի, Ուկրաինայի, Բելառուսի, Ռուսաստանի, Իսրայելի, Ռումինիայի եւ Պակիստանի համապատասխան զերատեսչությունների հետ՝ համատեղ կոնկրետ ծրագրերի իրագործման ուղղությամբ: Ադրբեջանական կողմը, հատուկ ուշադրություն է դարձնում հատկապես Թուրքիայի Պաշտպանական արդյունաբերության քարտուղարության հետ ամուր համագործակցությանը, ինչի համար շահագրգռված է նաեւ թուրքական կողմը: Ռազմաարդյունաբերության ոլորտում համագործակցության ակտիվացում է նկատվում նաեւ Պակիստանի հետ, որի հետ Թուրքիան ունի ռազմատեխնիկական համագործակցության ամուր բազա²³: Ադրբեջանի նորաստեղծ ռազմաարդյունաբերական համալիրի կայացման եւ զարգացման գործում իր լուրջ դերակատարությունը կունենա Թուրքիան, որն արդեն լուրջ հաջողություններ է գրանցել այդ ոլորտում: Բացի այդ, թուրքա-

կան կողմի աջակցությամբ աղբբեջանի նորաստեղծ գերատեսչությունը կարող է համապատասխան քայլեր ձեռնարկել հատկապես իսրայելական եւ պալեիստանյան համապատասխան կառույցների հետ ռազմատեխնիկական գործարքների հաստատման ուղղությամբ:

Այսպիսով, Թուրքիան փորձում է ռազմական համագործակցության միջոցով լուրջ դերակատարություն ստանձնել աղբբեջանական ուժային համակարգում՝ ամրապնդելով իր ռազմաքաղաքական ազդեցության լծակներն ինչպես այդ երկրում, այնպես էլ տարածաշրջանում: Ուստի թուրք-աղբբեջանական ռազմական համագործակցության զարգացումն ու դաշինքի ձևավորումը, հատկապես Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության չկարգավորված լինելու պայմաններում, լուրջ խնդիր է ներկայացնում տարածաշրջանում ուժային բալանսի խախտման, ինչպես նաեւ Հայաստանի եւ Լեռնային Ղարաբաղի անվտանգության համար: Ինչ վերաբերում է Թուրքիայի ռազմավարությանն ու վարած քաղաքականությանը Հարավային Կովկասում, ապա՝ նպատակ ունենալով դառնալ տարածաշրջանում որոշում կայացնող երկիր՝ այն առաջին հերթին պետք է հենվի Աղբբեջանի վրա, որի հետ էթնիկական ընդհանրություն ունենալուց բացի ունի նաեւ ընդհանուր ռազմաքաղաքական շահեր: Հետևաբար Թուրքիան ձգտում է տարածաշրջանում ունենալ ռազմականապես և տնտեսապես հզոր Աղբբեջան, իր ազդեցության տակ գտնվող Վրաստան և, իհարկե, ամեն առումներով թույլ Հայաստան: Աղբբեջանի նկատմամբ Թուրքիայի ազդեցության մեծացումը պայմանավորված է Հարավային Կովկասում և Կենտրոնական Ասիայում թյուրքալեզու համրապետությունների հետ Թուրքիայի հեռուն գնացող քաղաքական նպատակներով: Ինչպես բազմաթիվ թուրք զինվորական և քաղաքական գործիչներ են բազմիցս հայտարարել, այնպես էլ նոյեմբերի 6-8-ը Աղբբեջան կատարած այցի ժամանակ, Թուրքիայի նախագահ Գյուլը հայտարարեց, որ Աղբբեջանի հետ տարբեր ոլորտներում լուրջ գործակցությունը նոր հեռանկար է բացում եվրասիական քաղաքականության համատեքստում՝ նշելով, որ «Թուրքիան և Աղբբեջանը եվրասիական աշխարհաքաղաքականության ողնաշարն են կազմում»²⁴: Հարկ է նշել, որ Եվրասիայի աշխարհագրության մեջ թուրք զինվորական և քաղաքական շրջանակները ներառում են հիմնականում Անդրկովկասի և Կենտրոնական Ասիայի թյուրքալեզու երկրները: Թուրքիա-Աղբբեջան հարաբերությունները ռազմավարական իմաստով զուտ երրկողմ հարաբերություններ չեն, այլ դրանց զարգացումը պայմանավորում է Թուրքիայի տարածաշրջանային և աշխարհաքաղաքական նկրտումների հետագա ողջ համապատկերը: Հենց այս համատեքստում կարելի է դիտարկել նաև Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդիրն ու դրա նկատմամբ Թուրքիայի վերաբերմունքը: Լեռնային Ղարաբաղի խնդիրը ինչպես 90-ական թթ., այնպես էլ ներկայումս դիտարկվում է որպես խոչընդոտ Թուրքիայի հետագա աշխարհաքաղաքական և աշխարհատնտեսական ծրագրերի իրականացման համար, ինչը կարող է լուրջ մարտահրավեր ներկայացնել Հարավային Կովկասում ուժային հավասարակշռության տեսակե-

տից: Թուրք-ադրբեջանական ռազմական համագործակցության զարգացմամբ, հետագայում Ադրբեջանի կողմից Լեռնային Ղարաբաղի դեմ նոր ռազմական գործողությունների սկսման պարագայում Թուրքիան կարող է ունենալ իր զգալի ազդեցությունը՝ չմնալով ռազմական գործողությունների քստերաբեմից այն կողմ:

LEVON HOVSEPYAN

TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF THE TURKISH-AZERBAIJANI MILITARY COOPERATION WITHIN THE FRAMEWORK OF THE AZERBAIJAN'S ARMED FORCES REFORMS

Azerbaijan is pressing ahead with plans to overhaul the country's armed forces in order to bring them up to NATO standards. Military reforms in Azerbaijan fulfill through the country's participation in the alliance's Individual Partnership Action Plan. Turkey, a NATO member with strong cultural ties with Azerbaijan, is ready to act as an expeditor of Baku's military reform process. Turkey first of all wants to restore and maintain a direct Turkish military role in Azerbaijan. In the reform process Turkey's support particularly will be put on training of the military personnel and establishing an army structure that meets NATO standards. Azerbaijan is asking the Turkish military to give it more assistance on meeting NATO's standards for military training, know-how and usage of technology in military operations. The Turkish Armed Forces (TSK) and the Azerbaijan Armed Forces have intensified their co-operation in the last months with high-level visits. According to recent reports in Azerbaijani press a Turkish military high-ranking officer as a consultant will be appointed in the Azerbaijani Defence Ministry. The Turkish general would be granted significant and sweeping powers within the Azerbaijani Defence Ministry, including direct and sole control over a team of lower-ranking Turkish military officers serving as military instructors and advisers. Also Azerbaijani and Turkish militaries are expected to establish a joint commission to coordinate the Azerbaijani Armed Forces preparations for NATO membership. Bilateral cooperation in the field of defence industry will be developed. Intensification of the Turkish-Azerbaijani military cooperation is very sensitive for Armenia from the point of view its security, as Nagorno-Karabagh problem unresolved.

ԾԱՆՈթԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Khazri Bakinsky and Mina Muradova, Azerbaijan pursues NATO integration, <http://www.eurasianet.org>, 16.03.2007. ԱԳ-Ծ պլանը Ադրբեջանը ՆԱՏՕ-ի ղեկավարությամբ է մերկայացրել դեռևս 2004 թ., որից հետո սկսվեցին քննարկումներն ու մախապատրաստական աշխատանքները: 2005 թ. օգոստոսից գործնական քայլեր են ձեռնարկվում, որոնք մախատեսված են դաշինքի հետ ԱԳ-Ծ պլանով: Պաշտպանության ոլորտում մախատեսվում է պաշտպանական հայեցակարգի և մեծատիպ այլ փաստաթղթերի մշակում և հաստատում, զինվորական կրթության համապատասխանեցում ՆԱՏՕ-ի չափանիշներին, թափանցիկ ռազմական բյուջեի պլանավորման մախտակով հատուկ կադրերի պատրաստում և փաստաթղթերի ընդունում, մոբիլ քանակային միավորումների հիմնում, ԶՈՒ «Գործընկերություն հանում խաղաղության» կրթական կենտրոնի ընդլայնում. ռազմածովային ուժերի մավերի և ռազմական օդակայանների արդիականացում: Указаня НАТО выполняются, Азербайджанские

- Вооруженные силы готовы отчитаться по плану IPAP, http://www.vpk-news.ru/article.asp?pr_sign=archive.2006.136.articles.chronicle.01
2. Nazim CAFERSOY, Azərbaycan - Türkiyə İlişkileri (1993 - 2000), <http://www.turksam.org/tr>
3. Сергей Минасян, Вооруженные силы Азербайджана: оценка военного потенциала и перспективы развития, <http://www.poravank.am>
4. Турецкие военные помогли Азербайджану реорганизовать бывшее суворовское училище в Баку в современный военный лицей НАТО, http://www.mia-info.ru/news/full/article/120.html?no_cache=1&cHash=52e6e62820
5. Դարաքաղաքի պատերազմի ընթացքում Ադրբեջանին Թուրքիայի կողմից տրամադրված ռազմական օժանդակության մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Գանկ Լեմոյան, Турция и Карабахский конфликт, Ереван 2006:
6. Նույն տեղում, էջ 121:
7. Turkish Daily News, 18.05.2005.
8. <http://www.regnum.ru>, 01.03.2007.
9. Azerbaijani Defense Ministry and Turkish Armed Forces General Staff sign cooperation document, http://www.turkses.com/index.php?option=com_content&task=view&id=1835&Itemid=36
10. <http://www.regnum.ru>, 07.03.2007.
11. <http://www.zerkalo.az>, 07.01.2007.
12. Turkish Daily News, 03.04.2007.
13. "Реформы в армии - Процесс долгосрочный", <http://old.zerkalo.az>
14. <http://www.regnum.ru>, 01.08.2007.
15. Տոտալ պաշտպանության սկզբունքը ենթադրում է պատերազմի ժամանակ ոչ միայն երկրի ՁՈՒ կիրառումը, այլ մասն քշմանուց պաշտպանվելու բոլոր հնարավոր մեթոդների ու միջոցների օգտագործում: <http://www.echo-az.com/politica02.shtml>
16. Դեռևս 1990-ականների սկզբին Ադրբեջանի մախկին մախազահ Ա. Էլչիբեյի խորհրդական է նշանակվել թուրք զինեղալ Յ. Դեմիրբուլաքը, որը հետագայում դարձել է մասն Ադրբեջանի Անվտանգության խորհրդի անդամ: Տե՛ս Գանկ Լեմոյան, с. 111.
17. <http://www.day.az>, 20.09.2007.
18. <http://www.regnum.ru>, 26.09.2007.
19. <http://www.regnum.ru>, 16.08.2006.
20. Թուրքիայի ռազմաարդյունաբերական համալիրի վերաբերյալ մանրամասն տե՛ս Լևոն Հովսեփյան, Թուրքիայի ռազմաարդյունաբերական համալիրի զարգացման և զինված ուժերի արդիականացման ռազմավարությունը, Թուրքիա: Անվտանգության ու պաշտպանության հիմնախնդիրները, Վերլուծական նյութեր. Թողարկում 1, Ջալալբական հետազոտությունների ինստիտուտ, Երևան 2007, էջ 78-103; Թուրքիայի ռազմական արդյունաբերության զարգացման և զինված ուժերի արդիականացման մասին տե՛ս Լ. Հովսեփյան, Թուրքիայի զինված ուժերի արդիականացման խնդրի շուրջ, Մերձավոր Արևելք, N 4, Երևան 2007:
21. <http://www.zerkalo.az>, 07.01.2007.
22. <http://www.regnum.ru>, 23.05.2007.
23. <http://www.regnum.ru>, 20.05.2007.
24. Zaman, 07.11.07.